

ДІАГНОСТИКА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНО-ТВОРЧИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ І СТАРШОКЛАСНИКІВ В ЕВРИСТИЧНОМУ НАВЧАННІ

У статті вперше узагальнюються результати проведених досліджень з діагностики й оцінювання результатів застосування інноваційних технологій евристичного навчання студентів та учнів старшої школи. У здійсненому дослідженні суттєво модернізовано діагностичний інструментарій для вимірювання й оцінки рівнів сформованості основних пізнавально-творчих якостей суб'єктів навчання. Наводяться основні результати такого навчання – зовнішні і внутрішні його продукти. Зовнішні – це твори, доповіді, розповіді, проекти, розв'язання різноманітних пізнавально-творчих і професійно-творчих задач тощо. Основні внутрішні продукти – мотивація до самостійної творчості, діалогова творча взаємодія, володіння методами й механізмами евристичної діяльності, пізнавально-творча самостійність як основа успішної творчої самореалізації особистості.

Ключові слова: евристичне навчання, діагностика, самореалізація, пізнавально-творчі якості, зовнішні та внутрішні освітні продукти, студенти, старшокласники, творча діалогова взаємодія, механізми евристичної діяльності, діагностичний інструментарій.

Постановка проблеми. Проблема проведеного дослідження пов'язана, з одного боку, з необхідністю й способами становлення у процесі евристичного навчання необхідних пізнавально-творчих якостей тих, хто навчається, – внутрішнього продукту їхньої успішної самореалізації, а з іншого, – з об'єктивною оцінкою цих життєво необхідних для підростаючої особистості якостей. Розв'язання обох частин означеної проблеми не вбачається можливим без застосування науково виваженого діагностичного підходу.

Основними функціями педагогічної діагностики, як відображено в дослідженнях О. Божович, К. Інгенкампа, С. Кульневича, В. Лозової та інших, виступають прогностична та вимірювальна функції. У розрізі нашого дослідження звернуто увагу, насамперед, на виявлення, якісний аналіз і вимірювання основних пізнавально-творчих якостей, що виступають важливим показником самореалізації тих, хто навчається.

Аналіз актуальних досліджень. У педагогіці діагностуванню навчальних досягнень учнів і студентів та розвитку їхніх творчих здібностей та вмінь присвячено багато досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців (К. Інгенкамп, О. Божович, С. Кульневич, І. Підласий, Д. Чернилевський, А. Хуторської та ін.). Ми також спиралися в розв'язанні проблеми на дисертаційні роботи і наукові монографії, зокрема, Н. Громової [1], К. Інгенкампа [3], О. Демченко [2], О. Кривонос [4], Л. Левченко [7], Т. Плохути [8], І. Проценко [9], Г. Цехмістрової [11], Н. Шевандріна [12], а

також на результати досліджень рівнів освітніх досягнень учнів та студентів, що здійснені інститутами АПН України та вищими навчальними закладами країни після 2000 року.

Варті уваги дослідження діагностичного забезпечення педагогічної діяльності Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, які використані нами при розробці діагностичного інструментарію для вимірювання результатів пізнавально-творчої самореалізації старшокласників і студентів.

Разом із тим, як показали наукові розвідки проблем діагностики творчої особистості та її самореалізації, на сьогодні відсутня більш-менш завершена, загальноприйнята технологія наукової діагностики пізнавально-творчих якостей особистості – внутрішніх освітніх продуктів самореалізації.

Мета статті – розкрити сутність і зміст діагностичного підходу до перебігу й результатів евристичного навчання як основного чинника пізнавально-творчої самореалізації учнів і студентів.

Виклад основного матеріалу. Згідно з сучасними методологічними вимогами до евристичної (пізнавально-творчої і науково-дослідної) діяльності, у наших дослідженнях суттєво модернізовано діагностичний інструментарій для визначення й оцінки рівнів сформованості основних пізнавально-творчих якостей старшокласників і студентів з урахуванням загальних вимог до діагностичного інструментарію (К. Інгенкамп), зокрема до його основи – критеріїв і показників якості особистісних характеристик і результатів створеного конкретного освітнього продукту. Вони мають бути: однозначними – розумітися й тлумачитися в межах конкретного дослідження однозначно; адекватними – відповідати тому явищу (процесу), для характеристики якого вони призначені; обґрунтованими – давати можливість відокремлювати високий рівень від достатнього, середнього й початкового; прогностичними – мати здатність визначати напрям, зміст і якість подальшої пізнавально-творчої діяльності школярів і студентів згідно з обраним рівнем досягнень; надійними – розбіжності під час повторної оцінки не повинні бути істотними.

Рівні, критерії та показники пізнавально-творчих якостей учнів розроблено згідно з визначеними й запровадженими в останні роки МОН і НАПН України 12-бальною шкалою оцінювання учнів за чотирма рівнями їх досягнень – початковим, середнім, достатнім, високим.

Для того, щоб об'єктивно виміряти й оцінити зазначені пізнавально-творчі якості, що являють собою внутрішні продукти самореалізації, ми разом з експериментаторами-дослідниками (викладачами педагогічного університету, досвідченими вчителями, керівниками навчальних закладів) дійшли висновку, що спочатку правомірним буде проводити діагностичні

операції щодо зовнішніх продуктів самореалізації як більш доступних для вимірювання й оцінки. При цьому використано наші розробки щодо рівнів, критеріїв і показників навчальних досягнень при створенні таких освітніх продуктів, як твори-роздуми, наукові доповіді, реферати, проекти тощо.

На основі цих матеріалів і робіт з проблем педагогічної діагностики в дослідженні застосовано єдину концепцію діагностичного підходу як до зовнішніх, так і до внутрішніх продуктів самореалізації учнів в евристичному навчанні. Вона включає такі положення:

а) досягнення мотиваційної усвідомленості суб'єктами освіти значущості пізнавально-творчої діяльності, її продуктів (як основного показника особистісної самореалізації у навчанні) та необхідності їхньої адекватної й об'єктивної оцінки;

б) наявність конкретного діагностичного інструментарію для прогнозування, вимірювання, оцінки й корекції творчих освітніх продуктів – зовнішніх і внутрішніх (рівні навчальних досягнень та особистісних якостей, їх основні критерії і відповідні кожному критерію показники);

в) постійне використання учнями і студентами означеного діагностичного інструментарію при виборі теми самостійної роботи, визначенні її проблеми та суттєвих суперечностей, при прогнозуванні кроків розв'язання проблеми, під час оперативної корекції перебігу й досягнутих результатів самостійної роботи, у процесі самоаналізу й самооцінки власних досягнень у пізнавально-творчій і дослідницькій діяльності;

д) використання рекомендацій і діагностично-критеріального інструментарію в експертній діагностиці й оцінюванні професійно-творчих робіт студентів;

ж) обов'язкова корекція й удосконалення створених студентами (учнями) творчих продуктів у відповідності з виявленими у процесі комплексної діагностики недоліками, помилками та з'ясованими причинами допущених вад.

Означені положення відповідають принципам евристичного навчання – демократичності й паритетності відносин викладача і студентів, учителя й учнів; діалогової взаємодії при плануванні й організації пізнавально-творчої діяльності, обговоренні її результатів та способів їх корекції, удосконалення; орієнтації на об'єктивні, спільно розроблені критерії якості створених освітніх продуктів, а не на суб'єктивну думку викладача.

Означені концептуальні положення лягли в основу розробленого і вперше випробуваного діагностичного інструментарію щодо внутрішніх продуктів пізнавально-творчої самореалізації учнів і студентів (див. табл. 1). Таблиця являє найбільш узагальнену й цілісну діагностичну характеристику основних пізнавально-творчих якостей студентів і старшокласників, тому представлений тут інструментарій діагностики має, згідно з дидактичними вимогами єдності загального й конкретного,

доповнюватися певними діагностичними характеристиками окремих груп пізнавально-творчих якостей, оскільки вони об'єднані загальними цілями та завданнями. Але, не дивлячись на взаємозв'язок, кожний із них, у свою чергу, характеризується специфічними ознаками, які розкриваються через низку якісних критеріїв, за якими можна судити про вичерпність, об'єктивність, валідність тієї чи іншої виміральної процедури.

Таблиця 1

Діагностичний інструментарій для визначення успішності пізнавально-творчої самореалізації студентів і школярів в евристичному навчанні

Критерії пізнавально-творчої самореалізації	Рівні і показники сформованості пізнавально-творчих якостей у навчальній діяльності			
	Початковий (1–3 бали)	Середній (4–6 балів)	Достатній (7–9 балів)	Високий (10–12 балів)
Мотивація до самостійної пізнавально-творчої діяльності	Мотиви до самостійної творчості проявляються дуже слабо й пов'язані, як правило, з прагненням запобігти помилок і невдач. Загальна мета самостійної діяльності не усвідомлюється учнем (студентом)	Наявне прагнення до успіху, але відсутні конкретні мотиви для виконання певних дій. Невміння самостійно сформулювати власну мету та завдання діяльності	Наявні конкретні прагнення до самостійної творчості й уміння до визначення власної мети і завдань діяльності за незначною допомогою вчителя	Розвинуте стійке прагнення до успішної самостійної діяльності, систематично проявляються мотиви і здатність до самостійного визначення мети, завдань роботи та вибору способів її виконання
Творча взаємодія із суб'єктами навчання	Не усвідомлено власні потреби в постійній творчій взаємодії з іншими; відсутні або недостатньо розвинуті бажання та вміння творчої співпраці з суб'єктами навчання	Розвинуті елементарні вміння до діалогічного взаєморозуміння при недостатній сформованості комплексу вмінь до творчої співпраці	Наявні достатні бажання та вміння до творчої взаємодії з суб'єктами навчання при дозованій допомозі вчителя	Наявні розвинуті вміння до творчої взаємодії та співробітництва з суб'єктами навчання при незначній допомозі з боку вчителя
Володіння механізмами творчої	Недостатні знання про механізми творчої діяльності та їх використання,	Епізодичне використання обмеженого кола механізмів творчої	Наявні необхідні знання й відповідні вміння щодо	Грунтовні знання про механізми творчої діяльності, адекватне й

діяль- ності	нерозвинуті вміння застосування відомих механізмів творчості	діяльності за умови сторонньої допомоги	використання провідних механізмів творчої діяльності	осмислене використання їх згідно з завданнями самостійної діяльності
Діагно- стичні вміння для вимірю- вання й оцінки освітніх продук- тів	Наявні фрагментарні знання про рівні, критерії та показники до окремих творчих продуктів, відсутні елементарні вміння їх застосування	Наявні елементарні знання про діагностику, проявляються часткові діагностичні вміння при вимірюванні й оцінці освітніх продуктів	Володіння необхідним і достатнім діагностичним інструментаріє м; осмислене використання його за допомогою вчителя при створенні, вимірюванні та оцінці продуктів навчальної діяльності	Свідоме й самостійне володіння ґрунтовним діагностичним інструментарієм, застосування його для оцінки та корекції конкретних освітніх продуктів
Пізна- вально- творча самос- тійність	Особистісні якості та процесуальні вміння творчого характеру проявляються слабо, за допомогою вчителя виконуються окремі завдання пошукового характеру	Особистісні якості учнів розвинуті посередньо, процесуальні вміння творчого характеру недостатні й нарошуються незначними темпами	Достатньо розвинуті особистісні якості учнів та процесуальні вміння творчого характеру, помітна динаміка їх зростання при розв'язанні типових і нетипових евристичних завдань	Розвинуті особистісні якості та процесуальні вміння творчого характеру при виконанні більшості самостійних робіт; досягнення в більшості випадків високого рівня їх виконання, інтенсивна динаміка в нарощуванні творчих умінь

Так, діагностика пізнавально-творчої самостійності (ПТС) учнів в основному спиралася на виміри й оцінки незалежних експертів і мала прояснити відповідь про динаміку творчого потенціалу старшокласників і студентів у самостійних роботах евристичного характеру. ПТС як провідний внутрішній чинник і критерій творчої самореалізації інтегрувала в єдине ціле, з одного боку, важливі особистісні якості учнів – вольове бажання і

здатність до виявлення власного розуміння навчальної проблеми, самостійність, спрямованість до самоосвіти, самовдосконалення та самореалізації власного потенціалу; бажання, інтерес до проблеми, її суперечностей і способів їх розв'язання; систематичний прояв ініціативності, оригінальності у прийнятих рішеннях та досягнутих результатах, цілеспрямованість, рефлексивна зрілість; а, з іншого, – необхідний комплекс процесуальних умінь творчого характеру (володіння конструктивними, комунікативними, діагностичними, корекційними, узагальнювальними вміннями (див. табл. 2).

Діагностична складова експериментальної роботи виявилася суттєвим чинником забезпечення успішної самореалізації пізнавально-творчого потенціалу тих, хто навчається. Розробка, апробація спеціалістами і впровадження в навчальний процес діагностичного інструментарію реально вплинули на складний процес самозростання пізнавально-творчих якостей учнів і студентів.

Для того, щоб діагностична складова евристичного навчання виконала свою суттєву оптимізаційну роль, протягом експериментального випробування здійснено комплекс послідовних організаційних і навчальних заходів.

На підготовчому етапі здійснено теоретичне обґрунтування, практичне моделювання й апробація спеціалістами діагностичного інструментарію стосовно різних зовнішніх і внутрішніх продуктів пізнавально-творчої самореалізації учнів.

Під час констатувального етапу визначено рівні теоретичних знань і практичних умінь педагогів, учнів, студентів щодо діагностичного підходу та діагностичного інструментарію, його використання при створенні творчих освітніх продуктів.

Таблиця 2

Діагностичні рівні, критерії та показники пізнавально-творчої самостійності учнів і студентів – інтегративної характеристики творчої самореалізації особистості

Критерії творчої самостійності	Рівні розвитку творчої самостійності та їх показники			
	Початковий (1–3 бали)	Середній (4–6 балів)	Достатній (7–9 балів)	Високий (10–12 балів)
Вольове бажання до власного розуміння проблеми (ситуації) та її суперечностей	Учень не виявляє проблемної ситуації і не проявляє мотивованого бажання віднайти її	Проблема та її значення розуміються й освоюється за допомогою пояснень вчителя	Основна сутність проблеми, деякі її суперечності, значення розуміються самостійно	Учень не тільки правильно розуміє проблему та її складові, але й зацікавлено, оригінально викладає її, пояснює

				необхідність вирішення
Ініціативність: наявність цілепокладання, постановки власних завдань	Немає бажання та вміння до самостійного цілепокладання	Мета і завдання роботи формулюються за допомогою викладача	Наявні бажання та вміння викласти власну мету діяльності та основні завдання роботи	Активно, самостійно і повно накреслюються мета та всі завдання роботи
Логічність, аргументованість, завершеність творчої роботи	Названі якості проявлені недостатньо, відсутні логічність і завершеність роботи	Дані характеристик і розвинуті в основному, бракує послідовності і достатності доказів, зв'язку теорії і практики	Наявні прагнення й уміння до логічної, послідовної й аргументованої побудови роботи. Є тільки незначні конструктивно-логічні вади	Крім позитивів достатнього рівня, досягнута висока інтеграція наукових положень і реальної практики, досягнута повна завершеність роботи (освітнього продукту)
Оригінальність у постановці і розв'язанні творчих завдань	Названий показник відсутній, як і бажання його пошуку	Навіть при бажанні оригінальність не досягається, але є елементи власної інтерпретації вже знайдених підходів	Наявні елементи власного варіанту пояснення проблеми, завдань роботи, одержаних результатів	Проявляється прагнення й уміння оригінально (не схоже з іншими) сформулювати проблему, мету й завдання роботи, знайти нові розв'язки
Самостійність і глибина висновків та узагальнень	Висновки та узагальнення відсутні або представлені неадекватно	Висновки та узагальнення неповно відображають зміст роботи	Ці характеристики відображають основний зміст роботи і свідчать про достатній рівень аналітико-синтетичного мислення й застосування теоретичних знань	Висновки та узагальнення щодо творчого продукту оригінальні й глибокі, свідчать про високий рівень теоретичного мислення

Якість само-діагностики та самооцінки	Самодіагностика і самооцінка відсутні або неадекватні	Наявні елементи правильної, хоч і неповної діагностики й оцінки виконаної роботи	Учень в основному володіє механізмами діагностики і може на її основі визначити рівень виконаної творчої роботи	Добре розвинуті знання й уміння діагностики творчого продукту, прогностичні вміння його вдосконалення
Здібність до продуктивного, толерантного діалогу при захисті творчого продукту	Ця здібність на початковому етапі розвитку і проявляється слабо	Уміння відстоювати свої позиції в діалозі проявляються епізодично й непослідовно	Уміння вести дискусію-діалог за результатами творчої праці в плані критичності й конструктивності в основному розвинуті	Учень веде діалог-дискусію ініціативно, толерантно, аргументовано, впевнено, виявляючи критичність і конструктивність щодо власних думок і позицій інших
Узагальнені показники розвитку творчої самостійності учнів	Основні творчі здібності й мотиви проявляються слабо. Учень спроможний знаходити об'єкт для самостійного вивчення, за допомогою вчителя може виконувати прості завдання	Основні творчі здібності й мотиви, механізми самостійної роботи евристичного характеру розвинуті недостатньо й нарощуються незначними темпами	Основні творчі здібності й мотиви, необхідні для професійно-творчої діяльності розвинуті достатньо; помітна динаміка їх зростання при розв'язанні типових і нетипових евристичних завдань	Розвиток творчого потенціалу (мотивів досягнень, творчих умінь, вольових зусиль) на високому рівні, що дозволяє знаходити нові способи творчої діяльності, теоретичного осмислення суперечностей та їх розв'язок

На формульованому етапі здійснено вивчення й творче освоєння вчителями-експериментаторами, викладачами, студентами і старшокласниками діагностичного забезпечення основних видів самостійних творчих робіт, а, головне, комплексне й адекватне застосування діагностичного інструментарію для прогнозування, цілепокладання, планування конкретних творчих задач, їх самостійного розв'язання, корекції результатів, об'єктивної оцінки досягнень.

Діагностичний підхід до самостійної діяльності стосується всіх її елементів, а не тільки заключного, як це фактично закріплено в традиційній дидактиці та освіті. Змістова характеристика діагностичної технології включає також визначення завдань на кожному етапі самостійної пізнавально-творчої діяльності: усвідомлення особистісної значущості її мети, результатів, використання критеріїв якості конкретного творчого продукту, практичне володіння діагностично-критеріальними операціями.

У результаті виявлено позитивний вплив дидактичної моделі творчої самореалізації і відповідного їй діагностичного забезпечення евристичного навчання для самореалізації у старшокласників і студентів провідних пізнавально-творчих якостей. У цілому представлені результати експериментальної роботи здобувалися шляхом самооцінки суб'єктів навчання, їхньої взаємооцінки та узагальнення незалежних оцінок групи експертів (учителів і викладачів педагогічного університету). Такий підхід дає можливість дійти думки про вірогідність, надійність та валідність результатів експерименту.

Виділена структура мотиваційної складової пізнавально-творчої діяльності спирається на останні дослідження дидактів і психологів, які збагатили науку про мотиваційний компонент діяльності смислоутворювальними компонентами особистості (Б. Коротяєв, В. Лозова, В. Паламарчук, А. Хуторської). Мотивація до самостійної творчості, як виявлено, пронизує всі компоненти навчальної діяльності, без неї неможливо забезпечити успішний процес творчої самореалізації особистості. За допомогою модифікованого М. Магомед-Еміновим тесту опитувальника А. Мехрабяна для виміру мотивації досягнень було виявлено рівень мотивації до самостійної творчості на початку і в кінці навчання [10, 202–206]. Результати констатувального експерименту засвідчили, що майже у 30 % старшокласників недостатньо сформована позитивна мотивація до самостійної творчої роботи. Тільки третина учнів змогла за допомогою вчителя визначити значимість для них поставленої мети і сформувати власну її версію. Такі дані спонукали у процесі експерименту приділяти особливу увагу постійному здійсненню мотиваційних заходів на всіх етапах організації евристичного навчання. Результатом таких зусиль стали суттєві зрушення позитивної мотивації до самостійної творчості. Рівень мотивації учнів експериментальних класів, що навчалися в дидактичному просторі евристичної діяльності, виявився значно вищим від контрольних груп. У 38 % старшокласників сформувався високий рівень мотивації до самостійної творчості, 44 % – досягли достатнього рівня, у той час як аналогічні показники в контрольних групах становили відповідно 23 % та 36 % [1; 8]. У процесі формування позитивної мотивації до самостійної творчості в учнів експериментальних класів поступово склалися переконання, що без усвідомлення особистісної значимості самостійної діяльності, сформованих

умінь визначати власну мету, завдання і способи їх досягнення неможливо сподіватися на успіх і в навчанні, і в майбутній професійній діяльності.

Дослідження підтвердило висунуте припущення, що найвищого результату, тобто високого й достатнього рівня самореалізації, старшокласники і студенти спроможні досягти при оптимальній інтеграції кваліфікованої, але достатньо дозованої допомоги педагога зі спеціально продуманими протидіями щодо творчих пошуків учнів і одержаних ними результатів.

Важливим кроком проведеного дослідження стало виявлення якісних зрушень у володінні дидактичними механізмами творчої діяльності під час їх застосування на уроках з гуманітарних дисциплін. В експериментальних класах старшокласники цілеспрямовано й успішно оволодівали основними механізмами пізнавально-творчої діяльності.

У ході формувального експерименту важливим відкриттям стало те, що очікуваний результат може принести лише комплексне застосування окремих механізмів пізнавально-творчої діяльності учнів на різних етапах навчання.

Завдяки методиці освоєння сутнісних характеристик творчості – її мотивів та механізмів – в експериментальних класах відсоток учнів, які володіють механізмами творчого розв'язання проблем, суттєво зріс. Якщо на старті експерименту лише 12 % старших школярів і студентів уміли практично застосувати окремі механізми творчості (виявлення суттєвої проблеми й аналіз її суперечностей, порівняння суб'єктів і явищ, евристичні запитання, аргументоване прогнозування, теоретичні узагальнення тощо), то в кінці експериментальної роботи вже більше 22 % учнів і студентів експериментальних класів і груп досконало й постійно (на високому рівні) використовували при створенні творчого продукту вказані механізми. На достатньому рівні ці вміння, за експертними оцінками, сформовано у 46 % суб'єктів експериментального навчання в порівнянні з 14 % на початку експериментальної роботи. Тобто більше двох третин таких суб'єктів (68 %) освоїли значну частину з необхідного комплексу механізмів творчої діяльності. Поряд із цим не варто не помічати ті 32 % учнів і студентів, які не змогли піднятися в процесі експерименту хоча б на достатній рівень володіння обмеженим колом механізмів творчості. Виявляючи причини цього, більшість експертів (74 %) дійшли висновку, що запропонована методика була достатньо інтенсивною й коректною, а означений недолік скоріше за все може бути віднесений на рахунок слабкої пізнавально-творчої підготовки в початковій та основній школі.

Обов'язковим в евристичному навчанні стало оволодіння діагностичним інструментарієм не тільки вчителями, викладачами, але й учнями і студентами. Без діагностичної підготовки останніх не можна було сподіватися і на загальний успіх самореалізаторських зусиль

старшокласників, тому що оволодіння діагностикою своїх досягнень є невід'ємною складовою самоаналізу, самооцінки, самокорекції в особистісному поступі в самозростанні й самореалізації. Ми домагалися володіння реальними діагностичними знаннями та вміннями в основному щодо зовнішніх продуктів пізнавально-творчої діяльності – творів, розповідей, доповідей, рефератів, проектів тощо, а також способів застосування цих критеріїв у різних ситуаціях.

Результати вимірів динаміки (змін) пізнавально-творчої самостійності учнів (ПТС), які протягом двох років вивчали гуманітарні предмети із застосуванням моделі організації евристичного навчання, свідчать про те, що рівень ПТС постійно зростає. До високого рівня ПТС експертними оцінками було віднесено 27 % учнів експериментальних класів (на констатувальному етапі їх було 8 %). Достатнього рівня ПТС досягли 49% старшокласників (на старті експерименту їх було 12 %). Іншими словами, 76 % учнів, завдяки систематичній евристичній діяльності, досягли оптимального рівня пізнавально-творчої самостійності. Решта учнів (24 %) характеризується середнім рівнем ПТС. Практично жодного учня не залишилося на незадовільному (початковому) рівні [1; 6].

Висновки і подальші перспективи досліджень теорії і практики евристичного навчання. Аналіз перебігу й результатів експериментальної роботи підтверджує висунуту гіпотезу про те, що самореалізація основних пізнавально-творчих якостей старшокласників і студентів (їхня творча мотивація, володіння механізмами творчої діяльності, включаючи її діагностику, діалогічні вміння творчої взаємодії, загальну динаміку пізнавально-творчої самостійності) неможливі без застосування широкого комплексу діагностично-критеріального інструментарію, який стає органічною частиною евристичної освіти.

Діагностичний підхід допомагає виокремити коло необхідних і достатніх пізнавально-творчих якостей освітніх суб'єктів – важливих внутрішніх показників самореалізації. Дослідницька увага була зосереджена на формуванні й діагностиці мотивації до самостійної творчості, рівні діалогової творчої взаємодії суб'єктів навчання, володінні ними механізмами творчої діяльності, діагностичними вміннями для вимірювання й оцінки освітніх продуктів, нарешті – на становленні пізнавально-творчої самостійності як інтегративного феномену самореалізації творчого потенціалу особистості.

Експертна перевірка, дані апробації підтвердили прогностичні сподівання дослідження й з'ясували коректність сформульованої гіпотези: евристичне навчання за підтримки досконалого діагностичного інструментарію сприяє суттєвому поступу в пізнавально-творчій самореалізації студентів і школярів.

Виявлено, що подальшого дослідження заслуговують питання діагностичного забезпечення формування дослідницьких і проектних умінь старшокласників і студентів, а також розробки евристичного тестування окремих видів творчих робіт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громова Н. В. Творча самореалізація старшокласників в евристичному навчанні предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 / Н. В. Громова ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2010. – 20 с.
2. Демченко О. М. Педагогічна діагностика як засіб оптимізації самостійної навчальної діяльності студентів медичних коледжів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 / О. М. Демченко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2008. – 20 с.
3. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика : пер. с нем. Н. Рассказова / К. Ингенкамп. – М. : Педагогика, 1991. – 240 с.
4. Кривонос О. Б. Професійно-творчі вміння педагога та шляхи їх формування : монографія / О. Б. Кривонос. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 148 с.
5. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Освіта України. – 2001. – № 6.
6. Лазарєв М. О. Евристичне навчання – новий рівень професійної творчості і майстерності педагога / М. О. Лазарєв // Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти : монографія / за ред. М. М. Солдатенка, О. М. Семенов. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. – С. 78–93.
7. Левченко Л. С. Творча самореалізація старшокласників у науково-дослідницькій діяльності шкіл нового типу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. С. Левченко ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 1999. – 19 с.
8. Плохута Т. М. Самостійна пізнавально-творча діяльність студентів з позиції критеріально-діагностичного підходу / Т. М. Плохута // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : збірник наукових праць / за заг. ред. проф. В. І. Євдокимова і проф. О. М. Микитюка / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2012. – Вип. 38. – С. 99–107.
9. Проценко І. І. Евристичний діалог у формуванні професійно-творчих умінь майбутнього вчителя / І. І. Проценко // Професійно-творча самореалізація майбутнього педагога в інноваційній освіті : монографія / за ред. М. О. Лазарева. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. – С. 345–366.
10. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании / Е. И. Рогов. – М. : Владос, 1996. – 529 с.
11. Цехмістрова Г. С. Управління в освіті та педагогічна діагностика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Г. С. Цехмістрова, Н. А. Фоменко. – К. : Видавничий дім «Слово», 2005. – 280 с.
12. Шевандрин Н. И. Основы психологической диагностики : учеб. для студ. высш. учеб. заведений : в 3 ч. / Н. И. Шевандрин. – М. : Гуманит. Изд. Центр Владос, 2003. – Ч. 1. – 288 с.

РЕЗЮМЕ

Лазарев Н. Е. Диагностика самореализация познавательных-творческих качеств студентов и старшеклассников в эвристическом обучении.

В статье впервые обобщаются результаты проведенных исследований вопросов диагностики и оценки результатов применения инновационных технологий эвристического обучения студентов и учащихся старшей школы. В осуществленном исследовании существенно модернизирован диагностический инструментарий для измерения и оценки уровней сформированности основных познавательных-творческих качеств субъектов обучения. Приводятся основные результаты эвристического обучения – его внешние и внутренние продукты. Внешние – сочинения, доклады, рассказы, проекты, решения познавательных-творческих и профессионально-творческих задач и т.п. Основные внутренние продукты – мотивация к самостоятельному творчеству, творческое диалогическое взаимодействие, овладение методами и механизмами эвристической деятельности, познавательная-творческая самостоятельность как основа успешной творческой самореализации личности.

Ключевые слова: эвристическое обучение, диагностика, самореализация, познавательные-творческие качества, внешние и внутренние образовательные продукты, студенты, старшеклассники, творческое диалоговое взаимодействие, механизмы эвристической деятельности, диагностический инструментарий.

SUMMARY

Lazarev M. Diagnostics of self-realization of the cognitive-creative qualities of students and senior pupils in heuristic learning.

The article summarizes for the first time the results of scientific and experimental research of the diagnostics and evaluation of the results of the use of innovative technologies of heuristic teaching of students and senior pupils. Diagnostic approach to the course and learning outcomes as a common heuristic activity of a teacher and pupils, a teacher and students is based on an innovative interpretation of the purpose and content of education in general and certain types of educational work in particular. Quantitative and qualitative indices of educational products form the main purpose of heuristic learning as the most effective method of self-cognitive and creative skills of pupils and students. So the diagnostic providing with heuristic mastering the Humanities is specially studied: a careful working out together with colleagues, pupils, students, testing and practical application of scientific criteria and indices of progress and results of heuristic learning. Besides, the main results of this study are distinguished – its external and internal products. The external products are compositions, reports, stories, projects, articles, reviews of subjects, solving by students and future teachers of various cognitive-creative, professional-creative tasks etc. Internal products of learning and creative self-realization are the formed leading personal characteristics of the cognitive and creative self-realization of senior pupils and students of humanities: motivation for independent creation, creative interactive cooperation between subjects of education; using the mechanisms of heuristic activity and diagnostic skills; dynamics of cognitive and creative independence as an integrative criterion of self-realization. The approved and experimentally tested the completed complexes of criteria and indices for each of the external and internal products of heuristic learning activities are used for the first time. It is revealed that a complex of interconnected diagnostically measured didactic conditions promotes the successful cognitive and heuristic activity of senior pupils and students: organization of productive interactive cooperation; profound and prolonged immersion of learning subjects in meaningful for them an independent cognitive and creative work; support for the process and results of learning activity with scientific reasonable diagnostic tools.

Experimental results showed important positive changes in the dynamics of self-realization of basic cognitive and creative qualities of senior pupils and students. The number of pupils and students of experimental classes and groups who have achieved a high and a sufficient level of motivation for independent creation have increased by 2 times. Significant changes have occurred in the possession of the mechanisms of creative activity: if at the beginning of the experimental work only a quarter of pupils and students had high and sufficient levels of possessing the necessary mechanisms of creation and use them in creating of an educational product and at the end of the experiment their number increased by more than 2.5 times and amounted to 68 %. 80 % of pupils in the course of experimental work formed the sufficient diagnostic ability to measure and assess their own educational products.

Key words: *heuristic learning, diagnostics, self-realization, cognitive and creative qualities, external and internal educational products, students, senior pupils, creative interactive cooperation, mechanism of heuristic activity, diagnostic tools.*